

Ayse Caglar és Sebastian Mehling

Turisták, hajléktalanok vagy menekültek?

Romániai romák és az EU állampolgárság*

Egy 2009 tavaszán Berlinben megjelent roma csoport különböző szereplőket, intézményeket és hatóságokat mozgósított, amelyek aszerint igyekeztek megoldani a „krízist”, hogy miképpen pozicionálták a romákat: EU-állampolgárokként, rendszabályozandó hajléktalanokként, vagy humanitárius segítségre szoruló menekültekként. Az ellentmondásos beavatkozásokban láthatóvá válik az a bizonytalanság, amely a romákhoz fűződő „problémák” keretezésével kapcsolatban a nyilvánosságban, az intézményes diskurzusokban és a különböző politikákban fennáll.

Már a 90-es évek óta, de különösen mióta 2007-ben Bulgária és Románia is az EU tagja lett, egyre több roma utazik Berlinbe nyáron, elsősorban feketemunkára. Ennek a fejleménynek a jogi kezelése kétarcú. Egyrészt a román és bolgár állampolgárok 2007-től szabad mozgást élveznek az EU-ban. EU-s útlevéllel szabadon beléphetnek és 90 napig szabadon tartózkodhatnak bármely tagállamban. 90 napot meghaladóan akkor maradhatnak, ha bizonyítják, hogy saját maguk és családjuk számára jövedelemmel és egészségbiztosítással rendelkeznek, illetve olyan munkahelyük van, ami helyettesíti az állami szolgáltatásokat számukra. Ugyanakkor az EU megengedi, hogy a régi tagállamok korlátokat szabjanak az új keleti és délkeleti tagállamokból beáramló munkaerő számára a 2014-ig tartó, ún. átmeneti időszak alatt. Román vagy bolgár állampolgárok (illetve a 2005-ös bővítéssel csatlakozott országok polgárai) csak bizonyos feltételekkel vállalhatnak munkát Németországban, így például a munkaadónak bizonyítania kell, hogy az adott állásra nem volt megfelelő német jelentkező. Az EU-tagságból fakadó előny itt abban áll, hogy ők beléphetnek az országba anélkül, hogy már kész munkaszerződést kellene felmutatniuk, illetve hogy nem EU-s állampolgárokkal szemben elvileg előnyt élveznek.

A politikai vita, amit Berlinben a romáknak ez az új jelenléte keltett, két pólus között zajlik: az egyik szempontból a romákat polgártársakként kell tekinteni, a másik szempontból viszont idegenekről van szó, akik az EU-n belüli mozgásszabadságot kihasználva visszaélnék a „vendégszeretethez való” jogukkal. Itt felmerül az a kérdés is, hogy vajon Berlinnek kell-e foglalkozni a romániai romák szegénységével és diszkriminációjával. Az egyik pólus tagadja, hogy Berlinnek köze lenne a problémához, hiszen az Románia, és nem az EU problémája. A másik pólus szerint azonban Berlin nem tekinthet

el attól, hogy az utóbbi évtizedben egyre nőtt a szezonálisan Berlinbe érkező romák száma, és csak növekedni fog, különösen 2011 után. A városnak tehát támogatási programokat kellene kidolgoznia, hogy az odaérkező romáknak konstruktív és bürokratikus akadályoktól mentes kiutat biztosítson a szegénység és hajléktalanság jelenlegi helyzetéből.

A vita, ami általában az új tagállamokból származó szegény migránsok és az EU-állampolgárság által biztosított szabad mozgás témája körül forgott, konkrét fókuszot egy 40–50 fős romániai roma csoport esete kapcsán nyert, akik egy berlini nyilvános parkban táboroztak le 2009 májusában.

Görlitzer Park

2009 májusában egy 40–50 fős romániai roma csoport telepedett le a Kreuzberg közepén fekvő, népszerű park egyik nyilvános épületének a teraszára. Sátorok nem voltak, csak matracaik, hálósáskjajaik, illetve egyéb személyes tárgyaik bevásárlókocsikban és műanyag zacskókban. Május 18-án hajnalban rendőrök és szociális munkások ütöttek rajta a táboron. Az akció célja egyrészt a tábor felszámolása volt, másrészt a roma gyerekek állítólagos elhanyagolása elleni fellépés.

A rendőrség szerint az akcióra azért került sor, mert ellenőrizni akarták az ott családjukkal élő gyerekek életkörülményeit, miután a helybeliek és az ifjúsági iroda munkatársai a parkban kolduló gyerekekről számoltak be nekik. A rajtaütés során olyan életkörülményeket találtak, amelyek „nem megfelelőek” a gyermekek számára, s a szociális munkások és egy tolmács segítségével megpróbálták meggyőzni az ott táborozó családokat, hogy a gyerekekkel együtt költözzenek át állami menhelyekre. A családok azonban nem voltak erre hajlandók, láthatólag

azért, mert nem akartak elválni egymástól, illetve mert féltek a rendőröktől, akik erre válaszul kiűrtették a tábor. A kiűrtetés azzal is járhatott volna, hogy a gyerekeket elveszik a családjuktól, és menhelyekre helyezik, azonban baloldali aktivisták egy csoportja felajánlotta a családoknak, hogy az általuk működtetett autonóm házban lakjanak. Így a rendőrség és a szociális munkások megengedték, hogy a gyerekek a családokkal maradjanak, feltéve, ha megfelelő szálláshoz és egészségügyi ellátáshoz jutnak.

Bethanien

Amikor a roma családok beköltöztek a baloldali aktivisták által működtetett Bethanien nevű squatba (foglalt házba), új támogatóiktól, illetve az ifjúsági és szociális munkásoktól ígéretet kaptak, hogy találnak számukra egy megoldást, ami lehetővé teszi, hogy továbbra is együtt maradhassanak a gyerekeikkel. A következő napokban azonban semmi sem történt, mert a szociális hivatal „hirtelen” rájött, hogy a romák EU-állampolgárok, s így a minden turistának kijáró sürgősségi ellátáson túl nem jogosultak támogatásra. H., az egyik házfoglaló aktivista úgy értékelte a hivatalnak ezt a visszavonulását, hogy az aktivisták ajánlata feloldotta a hivatalra nehezedő nyomást, amit a romák jelenléte jelentett a Görlitzer Parkban, s lehetővé tette, hogy megoldás helyett hosszas vitákba bocsátkozzanak a romák státusáról. Négy nap múlva, május 22-én a roma családok és baloldali támogatóik ismét színre léptek, megzavarva egy kiállításmegnyitót, ahol Knake-Werner asszony, integrációs, munkaügyi és szociális képviselő is részt vett. Itt felolvastak egy nyílt levelet, amelyben a lakhatáshoz, iskolához és egészségügyi ellátáshoz való jogokat követeltek a romák számára, illetve azt, hogy a gyerekeik mellettük maradhassanak. U., a romák egy másik támogatója szerint ezt a lépést azért tették, hogy hosszú távú megoldást találjanak a roma családok számára, mert az ő kapacitásuk a családok ellátására a Bethanien házon belül már azon a héten kimerült, különösen mivel ezalatt a kezdeti 30–40-ről az ott menedéket kereső romák száma 70-re duzzadt.

A spontán demonstráció hatására a képviselő felajánlotta, hogy helyet szorítanak a romáknak a motardstrassei menhelyen. A következő napon egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy a romáknak nincsen joguk támogatást követelni, mivel turistákként léptek be az országba, és időszakos tartózkodásuk alatt nem folyamodhatnak más állami támogatáshoz, mint a turisták számára nyújtható sürgősségi támogatások, például az időszakos hajlék és segítség a hazajutáshoz. A gyerekekre tekintettel azonban beleegyezett a menhely megnyitására, mint időszakos és egyszeri támogatásba, amely státustól függetlenül nyújtható nekik (mint bármely más idegennek).

Az illető menhelyt ugyanakkor folyamatosan kritizálták nem csak a baloldali aktivista csoportok (így a romákat támogató csoport is), de más NGO-k is az ott uralkodó embertelen körülmények miatt. Az ajánlatot a romák nem meglepő módon elutasították, és inkább Knake-Werner asszony egyik alkalmazottjának korábbi ajánlatára apelláltak, amely szerint apartmanokhoz juthatnának Kreuzbergben. H. szerint a motardstrassei menhelyt azért utasították vissza, mert az egy bekerített terület, a városzéli ipari övezetben. „Számunkra egyértelmű volt – mondja –, hogy egyszerűen nem akarták, hogy a romák itt legyenek a központban, és el akarták szállítani őket a város szélére, hogy ott elszigeteljük őket, és nyomást gyakoroljanak rájuk, hogy hagyják el a várost.”

A sikertelen ajánlatot egyheti alkudozás követte, egyfelől a hivatalnokok és politikusok, másfelől a roma családok és támogatóik között. Az alkuk során az sem volt világos, hogy kinek a kompetenciája a romák elhelyezése, és ennek alapján kinek milyen követelése lehetnek. Bár a városi és kerületi hivatalnokok szerint sürgősségi esetről volt szó, mivel a gyerekeknek nem volt hol lakniuk, arra nézve tanácsaltalanok voltak, hogy honnan és milyen jellegű támogatást kérhetnek a családok.

Eközben a Bethanien tulajdonosa perrel fenyegetőzött a romák ellen, mert a házban élő romák – ekkor már 120 körüli fő – két olyan szobába is beköltöztek, amely nem az autonóm ház projekthez tartozott, hanem éppen frissen renoválták, és óvodát készültek nyitni benne.

Liebfrauenkirche, Wrangelstrasse, Kreuzberg

Hogy megelőzzék a romák „kriminalizációját” és az esetleges rendőri akciókat, támogatóik úgy döntöttek, hogy lefoglalnak egy közeli templomot a romák számára. Az akciót, mint U. elmondja, részben azért szervezték, mert a Bethanienben lakó 120 roma nem maradhatott többé ott a közelgő per, illetve az egyre romló körülmények miatt. A másik ok azonban az volt, hogy – a kiállításmegnyitóra szervezett tüntetéshez hasonlóan – a romák ügyét visszatérlejk a nyilvánosságba, s ezzel nyomást gyakoroljanak a politikusokra, hogy az ideiglenes elhelyezésen túlmutató megoldásokat keressenek.

Ennek megfelelően a támogatók a squat honlapján közzétettek egy sajtóközleményt, mely szerint: „Mi – a támogatók és a roma családok – elfoglaltuk a Sankt-Marien-Liebfrauen templomot a Wrangelstrassén, Kreuzbergben. Ezzel a romák bizonytalan helyzetére kívánjuk felhívni a figyelmet Berlinben és Európában, és felhívjuk a politikusokat, hogy tartsák be az ígéreteiket.” A templom bejáratához molinókat függesztettek: „A romák

maradnak! Mert a roma azt jelenti: ember”; „Nem turisták, hanem rasszista üldözés áldozatai – vállalatok felelősséget a romákért”.

A támogatók ellentmondásos érvelése – nem akarták, hogy a romákat a menhelyre vigyék, ugyanakkor úgy jelenítették meg őket, mint a rasszista üldözés menekültjeit – a tüntetés során visszafelé sült el. A médiafigyelem, amit az akció keltett, a szervezők ellen fordult. A *Tagesspiegel* azt írta, „ideologikus üzeneteikkel a politikusokat a fasiszta állam henteseként próbálták beállítani. De az így felállított színpadon maguknak is osztottak szerepet: az igazságos forradalmáré”. Az egyháznak sem tetszett a saját területén kibontakozó politikai vita, bár azt megengedte, hogy a foglaláson részt vevő 50–60 fős roma csoport aznap éjszaka ott aludjon. A következő nap összeállt egy sürgősségi kerekasztal, városi és önkormányzati képviselők, szociális munkások, valamit a romák és támogatóik részvételével. A hatóságok azt hangsúlyozták, hogy a romáknak ebben az ügyben nem lehetnek követeléseik, míg a romák és támogatóik amellett érveltek, hogy a városnak segítenie kell a romák itteni integrációját, mivel otthon üldözik őket, a házaikat pedig lerombolják. A megbeszélés végén a roma családok nagy részét meggyőzték, hogy költözzenek át a számukra létrehozott ideiglenes szálláshelyre, ahol hétvégéig maradhatnak, míg a helyzetük mediátorok és szociális munkások segítségével megoldódik.

Motardtstrasse

Azalatt a másfél hét alatt, amíg a romák a Motardtstrassén laktak, számuk ismét növekedett, az eredetileg beköltözött 50-ről 106-ra. H. szerint a romáknak tetszett ez a szállás, mert volt elég terük, tető a fejük fölött, és végre pihenhettek is. Ugyanakkor itt el voltak zárva a támogatóiktól, mivel a menekülttáborba az aktivistákat nem engedték be, azon kevesek kivételével, akik mediátorokként dolgoztak. A többi támogató megpróbált a romákkal együtt engedélyt szerezni saját vállalkozáshoz, de mint H. beszámolója, nem jártak sikerrel, részben azért, mert nem volt elég tolmácsuk a tárgyalásokhoz. Gyakorlatilag az egész hetet azzal töltötték, hogy megpróbálták rávenni a menhely működtetőit, hogy engedélyezzék, hogy a romák bejelentkezzenek a menhely címére, s így szert tegyenek a vállalkozáshoz szükséges bejelentett lakcímre. Mire azonban végül megkapták az engedélyt, a romák már egy olyan nyilatkozatot készültek aláírni, ami arról szólt, hogy elhagyják a tábort és hazatérnek Romániába, ha kapnak 250 eurót utazási költségre.

A pénzt megkapták, és azután nyomtalanul eltűntek, bár a baloldali támogatóik illegitim nyomásgyakorlásról beszéltek, amely során a hatóságok szándékosan figyelmen kívül hagyták az alternatív

megoldásokat, a politikusok és a román nagykövetség pedig rendőrségi akcióval fenyegetőzött.

Az, hogy pontosan mikor hagyták el a roma családok a várost, nem volt világos, mivel a rendőrségnek EU-s állampolgárokat nincs joga kitoloncolni a törvény által szabott 90 napon belül (azt pedig, hogy a romák mióta voltak az országban, nem lehetett meghatározni, mivel vízumkötelesség nélkül lépték át a határt). Az általuk aláírt nyilatkozat csak azt tartalmazta, hogy ha a következő két hétben a városon belül találják őket, vissza kell fizetniük a pénzt.

Ambivalenciák

A Romániából Berlinbe érkezett romák körüli események nemcsak arra mutatnak rá, hogy a történetek során a romák többféle pozícióba kerültek, illetve többféle pozícióban mutatták fel magukat, hanem arra is, hogy ezen pozíciók mindegyikét mélyen áthatja a bizonytalanság. Bárhogyan is lett keretelve és felmutatva a romák pozíciója ebben a történetben – EU-állampolgárok, turisták, menedéket kereső menekültek –, a különböző intézmények és köztük feszülő viszonyok hálójában bármiféle mozgás és pozícióteremtés anomáliákhoz vezetett.

Román állampolgárokként ők EU-állampolgárok, s ily módon joguk van a szabad mozgáshoz. A város nyilvános terein való jelenlétük a szabad mozgáshoz való joguk következménye, amelyet EU-állampolgárokként birtokolnak. Másfelől azonban világos, hogy nem úgy kezelték őket, mint turistákat, vagy mint egy másik tagállam polgárait, akik 90 napig szabadon tartózkodhatnak Berlinben, hiszen még 90 napon belül visszaküldték őket Romániába, útiköltséggel együtt. A Görlitzer Park-i táboron gyakorlatilag rajtaütött a rendőrség. A rendőrök minden órában felébresztették őket, és deportálással fenyegették. Annak ellenére, hogy rendelkeztek a jelenlétüket igazoló jogi státussal, a templomban berendezett menhelyen úgy helyezték el őket, mint menekülteket, és megígérték nekik, hogy nem fogják őket deportálni. Mi több, annak ellenére, hogy EU-állampolgárokként jogosan tartózkodtak Berlinben, később olyan menhelyre vitték őket, ahova a hasonló mozgásszabadsággal nem rendelkező menekülteket helyezik el.

Másfelől a Berlinben megjelent romák gyakorlatilag megfeleltek a menekült státus kritériumainak is: szisztematikus diszkrimináció áldozatai voltak a hazájukban, ahol üldözték és hajléktalanná tették őket. Mint olyan EU-állampolgárok, akik alig rendelkeznek mozgásszabadsággal, s alig vehetnek részt az EU-tagállamok társadalmi, gazdasági és politikai életében, egyszerre tartoztak az EU-n belülre és kívülre. Azzal, hogy a menekültstátuszért folyamodtak, a romák eltörölték a különbséget a mozgásszabadság és az EU tagállamok társadalmi, gazdasági

és politikai életében való részvétel joga között. Mivel EU-állampolgárok voltak, nem élhettek az EU-n kívüli menekülteknek járó támogatással, de az EU-állampolgársággal járó előnyöket sem élvezhették.

EU-állampolgárság a romák kezében. Jog és politika

A romáknak azt a kérését, hogy elismerjék a menekült státuszukat, bizonyos szempontból tekinthetjük az „állampolgárság gyakorlásának”. Ez által a gesztus által a romák a hajlékhoz és munkához való jogot követelték a maguk számára, amelyet a hatóságok megtagadtak. Ugyanígy a gyerekeik iskoláztatásához való jogot is követelték. Azért kérték a menekültstátuszt, hogy bizonyos alapjogokhoz hozzáférjenek, amelyektől annak ellenére meg voltak fosztva, hogy hivatalosan is az EU állampolgárai. Ironikus módon az egyik berlini képviselő is kifejezte ezt a dilemmát, amikor azt mondta, hogy „egyszerűbb lenne a romák dolga, ha nem lennének EU-állampolgárok, mert ebben az esetben ez csak hátrányt jelent a számukra”.

Amikor a romák saját bizonytalan helyzetüket felmutatták (annak ellenére, hogy EU-állampolgárok, s mint ilyenek, az EU-törvénykezésen belüli jogokkal rendelkeznek), s amikor garanciát kértek arra, hogy nem deportálják őket, miután a menekülttáborba költöztek, fellépésük az EU állampolgárságban benne foglalt ellentmondásokat rajzolta ki. Berlini történetük implicit módon kihívást jelent azon

feltételek és elvek számára, amelyeken az EU és az EU-állampolgárság alapul. Emiatt többről van itt szó, mint az EU-n és az EU-állampolgárságon belüli egyenlőtlenségek és rétegződés megjelenítéséről, amiről már terjedelmes irodalom szól. Az, ahogyan a romák az így rendelkezésükre álló térben mozogtak, az emberi jogok olyan megsértésére mutat rá, amelynek elvileg nem lenne helye az EU-n belül. Érdeemes itt megjegyezni, hogy ezeknek az alapvető jogoknak a biztosítása az egyik alapkritérium, amit az EU-hoz csatlakozni kívánó országokkal szemben támasztanak. A saját körülményeik felszínre hozásával a romák megkérdőjelezték az EU és EU-n kívüli terület közti határ relevanciáját. Ezenkívül a romák azon kérése, hogy menedékjogot kapjanak annak ellenére, hogy már EU-állampolgárok, követeléseiket az univerzálisabb jogok területére helyezte. A berlini események alapvető kérdéseket vetnek fel az EU-állampolgársággal és az EU határaival mint egy politikai teret kijelölő körvonallal kapcsolatban.

Fordította *Gagyi Ágnes*

* A fordítás alapjául szolgáló írás az Európai Bizottság által támogatott, „Enacting European Citizenship” (ENACT, FP7-SSH-2007-1-217504) kutatási projekt műhelytanulmányaként jött létre: Ayse Caglar – Sebastian Mehling: The Roma and the Third Country Nationals enacting EU citizenship in Berlin: Desiring the undesirable and the politicization of the judicial sites.

